

UTSKRIFT 16 är ett temanummer som helt och hållet fokuserar på Kulturmiljö Hallands arkeologiska undersökningar i Söndrums socken under de senaste dryga femton åren. I grunden utgör boken de vetenskapliga fördjupningarna av våra två stora boplatsundersökningar i Albinsro/Trottaberg (RAÄ 108) år 2011 och Söndrums kyrkby (RAÄ 98:1) år 2013.

Istället för att behandla dessa båda lokaler som enskilda objekt valde vi att belysa dem i ett större, jämförande sammanhang. Detta innebär naturligt att en återkoppling till ett antal andra undersökningar i socknen blev av stor vikt, i syfte att lyfta diskussionen ytterligare.

Skeendena inom respektive lokal sätts in i ett lokalt såväl som i ett regionalt och överregionalt händelseförlopp. Av naturliga skäl upptar perioden yngre järnålder – tidig medeltid bokens lejonpart, men även mycket annat, såväl äldre som yngre, avhandlas. Läsaren hälsas välkommen till Söndrum – det södra hemmet!

BERÄTTELSEFRÅN DET SÖDRA HEMMET

Arkeologi i Söndrums socken

UTSKRIFT 16

**BERÄTTELSE FRÅN
DET SÖDRA HEMMET**

Arkeologi i Söndrums socken

Red. Per Wranning

Utskrift ges ut av Stiftelsen Hallands Länsmuseum, Kulturmiljö Halland

Detta är nr 16 i en löpande serie

Postadress: Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad

Telefon: 035-19 26 00

E-post: kansli@kulturmiljohalland.se

Hemsida: www.kulturmiljohalland.se

Form och Layout: Anders Andersson

©2019 Kulturmiljö Halland och författarna

ISBN 91-85720-62-3

Tryck: Åbergs tryckeri AB, Tomelilla 2019

Innehåll

ANDERS HÅKANSSON:

Söndrum i historiska källor och kartor 7

LENA BJUGGNER:

Söndrums kyrka – en föränderlig sakral byggnad 15

LINN NORDVALL:

Bebyggelsekontinuitet inom Söndrum RAÄ 108 29

STINA TEGNHED:

Bebyggelseutveckling från yngre stenålder till medeltid inom
Söndrums kyrkby 43

LINN NORDVALL:

Mellan två och tre skepp – byggnadsskick och förändring under
senneolitikum och äldre bronsålder 59

LINN NORDVALL:

Hus med nedsänkt golv – konstruktion och funktion via
3D-visualisering 87

PER WRANNING:

Där hednisk och kristen gravritual möts i tid och rum – Gårdarna
mitten mellan två världsbilder 93

ANDERS HÅKANSSON:

Thegnen i Söndrum – Om trelleborgshus och kungalev i södra
Sverige 113

STINA TEGNHED:

Resultaten från de arkeologiska undersökningarna lever vidare 163

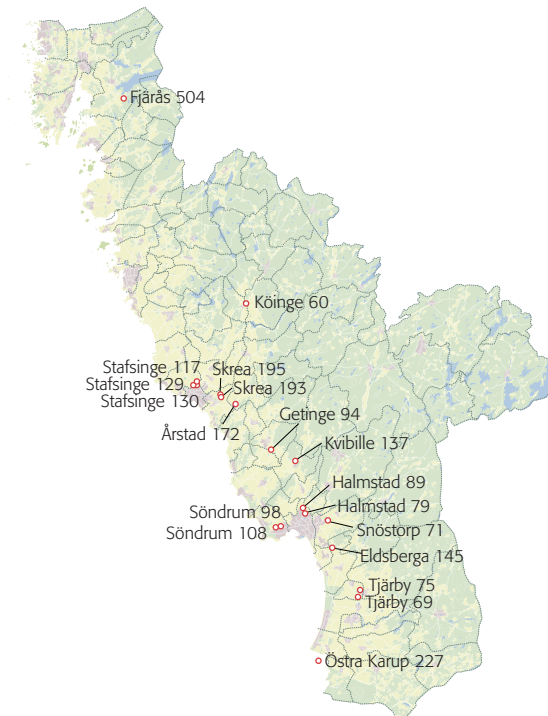
Linn Nordvall:

Mellan två och tre skepp – byggnadsskick och förändring under senneolitikum och äldre bronsålder

En av frågeställningarna vid undersökningen av RAÄ 108, Söndrum socken, var att nå en större kunskap om övergången från två- till treskeppigt byggnadsskick. Hur ter sig övergången från den senneolitiska byggnadstraditionen till bronsålderns tradition inom det som idag är Halland? Övergången anses allmänt ha skett under bronsålderns period Ib – II, en omvälvande tid där nya maktstrukturer, traditioner och uttrycksmedel växer fram och som utgör det som vi senare ser som ett fullt utvecklat bronsålderssamhälle. Förklaringar till förändringen av byggnadsskicket är omstridd med förklaringsmodeller alltifrån kulturell påverkan från norra och nordvästra Europa till mer funktionellt och råvarumässigt betingade orsaker där en avsaknad av grovt timmer har tvingat fram en ny konstruktionstyp (Artursson 2005:51).

Under äldre bronsålder uppstår en markant skillnad i husstorlek. Förklaringarna till fenomenet är många, exempelvis hövdingagårdar (oftast de allra största husen), social status, tillgång till råmaterial eller flera sociala

grupper som har rymts i ett och samma hus. En trolig anledning till olikheterna kan ligga i skillnader mellan gårdarnas ekonomier, vilket avspeglas i materialet från boplatserna. Här kan framkomma väldigt mycket flinta, spår efter bärnstenshantverk, alternativt bronshantverk, eller nästan inga spår alls (Johansen, Terp Laursen & Kähler Holst 2004:36). Huset utgör en central del av den förhistoriska människans värld. Huset utgjorde den fysiska och den symboliska ramen för hushållet (Stig Sørensen 2010:128) som är en social, ekonomisk och materiell enhet (Stig Sørensen 2010:124). Symbolismen hos husen kan ses som hierarkiska manifestationer i det sociala landskapet, liknande ett *house-based society* (Carsten & Hugh-Jones 1995:10). Skillnader i husstorlek kan ses i samhällen med en begynnande social stratifiering. När hierarkien har stabiliserats avtar behovet att manifesteras sin makt i husstorlek (Earle 2002:57). De större husen utgör troligen spår efter regionala centra med utökade hövdingafamiljer eller krigarfamiljer. I dessa utökade familjer kan även professionella krigare ha funnits tillsammans med hantverkare, tjänstefolk och eventuellt även slavar. Runt de större gårdarna kan mindre gårdar med olika funktioner, inom samhället, ha funnits (Artursson 2009: 36; 168).

De i texten omnämnda fornlämningarnas lägen i Halland.

Mycket har gjorts inom hustypologi- och byggnadsförändringsforskningen under de senare åren. För Hallands vidkommande har det under de sista åren framkommit flera hus från äldre bronsålder, vilket föranleder en studie av kronologi och förändring under denna tid. Föreliggande artikel kommer att fokusera på den äldre bronsålderns byggnadsförändring utifrån nya och gamla undersökningar av byggnadslämningar. Materialet som presenteras i artikeln utgör inte en katalog över samtliga undersökta hus i länet. Husen som presenteras är resultatet av en arkivgenomgång av undersökningar utförda inom södra Halland, upp till socknarna Stafsinge, Vinberg, Alfshög, Vessige, Drängsered och Kinnared. Här kommer även en undersökning i Fjärås socken att presenteras då den innehåller ett flertal hus från perioden samt ett representativt hus från Östra Karup, Skåne. Flertalet hus saknar ¹⁴C-dateringar och tydliga typologiska dateringar, i likhet med en sämre bevarandegrad, samt ett flertal hus daterade till yngre bronsålder där enstaka dateringar kan ifrågasättas, hus av denna art har ej tagits med. Artikeln kan ses som ett första steg i en ökad förståelse av den äldre bronsålderns föränderliga byggnadsskick i det halländska länet.

Spår av äldre bronsålder i Trottaberg

Bebyggelsen inom Trottaberg tar avstamp i två senneolitiska hus, hus 24 och hus 25. Byggnaderna under detta första skede utgörs av huskonstruktioner med nedsänkta golv. De två husen skiljer sig dock byggnadstekniskt åt. Hus 24 utgörs av ett cirka 11 x 5 meter stort långhus med partiellt nedsänkt golv (6,6 x 4,7 meter stort) till skillnad mot hus 25 vars golv har varit helt nedsänkt. Hus 24 har därutöver varit uppfört med ett smalt bockpar och kan ses som en hybrid mellan två- och treskeppig konstruktion (figur 1). Nämnade hus har ¹⁴C-daterats till 2150 – 1940 BC. Hus 25 har inte ¹⁴C-daterats men utifrån byggnadstyp och dess fyndmaterial dateras det till senneolitikum – äldre bronsålder. I det mycket närbelägna Söndrum 98 påträffades också ett senneolitiskt tvåskeppigt hus, som här förtjänar att nämnas, då huset med största sannolikhet har varit samtida med bebyggelsen på Trottaberg. Huset i Söndrum, hus 13, bestod av ett 8 meter långt och cirka 4,0 meter brett hus med en rundad gavel bevarad i dess västra del. Ett flintspån framkom i ett av husets igenfyllda stolphål, några makrofossil påträffades ej. Huset har genom träkol ¹⁴C-daterats till 2150–1940 BC (2 sigma) (Tegnhed 2017), en datering som sammanfaller med hus 24 inom Trottaberg.

Under den efterföljande perioden förändras byggnadsskicket inom platsen. Läget för bebyggelsen förändras också från de senneolitiska husens

placering på en svag sydsluttning till att etableras på krönläget av åsen. Det hus som nu uppförs på platsen är treskeppigt, 64 meter långt (utifrån en tänkt gavel i väst liknande den i öst) och nästan 10 meter brett (hus 11) (figur 2). De takbärande bockparen har fördelats jämnt över hela huskroppen och i den norra vägglinjen påträffades en ingång i husets östra del. Formen på huset har varit svagt konvex med en bevarad rundad gavel i öst. I de bevarade anläggningarna efter husets stolpar påträffades inte några fynd. Makrofossil påträffades i ett av stolphålen men en ¹⁴C-datering av ett sädeskorn från provet visade att det var sekundärt deponerat. Det råder inget tvivel om husets ålder sett till dess typologi och den kraftiga urlakningen av dess anläggningar. Byggnaden dateras på typologiska grunder till period Ib-III (Nordvall 2015:32).

Monumentala hus från äldre bronsålder

Hus från äldre bronsålder i Halland är ett ämne som det inte forskats så mycket om. Därtill har det vid arkeologiska undersökningar inte framkommit särskilt många hus från perioden, vilket gör en komparativ studie svår. Det finns dock ett antal treskeppiga hus från perioden som i väntan på nya arkeologiska undersökningar får utgöra underlag för en studie.

Vad gäller hus med monumentala förtecken så har sammanlagt fyra stycken hus inom tre platser kommit att undersökas inom länet. De fyra långhusen utgörs av ett drygt 60 meter långt hus i Trottaberg, ett cirka 44 meter långt och drygt 9 meter brett hus från Brogård (Snöstorp 71) (Carlie 1993:39) samt ett hus uppfört i två faser (hus 1 och hus 1b) i Sofieberg (Halmstad stad 89) (figur 2). Gårdslämningen i Sofieberg har varit anlagd på krönet av en nordost-sydvästlig ås och har daterats till äldre bronsålder period II–III, både typologiskt och genom ¹⁴C-dateringar (Mattsson 2012).

Den äldsta byggnaden har varit något större än den efterföljande fasen. Längden på det äldsta huset har uppgått till nästan 46 meter och bredden har uppgått till 11 meter. Väggen har haft en konvex form och centralt på husets södra långsida har en tydligt indragen ingång funnits. Bockparen har haft en bredd mellan 4,0 och 4,7 meter, vilket har gett en något trapezoid form på den takbärande konstruktionen. Huset har sannolikt haft elva bockpar men vid undersökningen identifierades sju stycken bevarade parställda stolphål. I husets västra del har bockparen satts med ett något tätare spann än i den östra delen. I anläggningar från huset påträffades ett keramikfragment, magrat med siktad bergart och delvis sintrat, ett keramikfragment från en skål, bränd lera och ett bränt ben av obestämd art. Härtill framkom det i tre av stolphålen till den takbärande konstruktionen

brända fröer av ospecificerad säd samt ett skal av hasselnöt. Huset synes också ha haft båsindelningar då parställda stolphål påträffats mellan väggen och den takbärande konstruktionen (Mattsson 2012:29ff). Stolpsättningen liknar de båsindelningar som tidigare påträffats i hus från danska områden (se bl. a. Ethelberg 2000:192ff).

Nästföljande fas, hus 1b, har varit något smalare, cirka 9 meter bred, till följd av att långhusets väggar har dragits in något i förhållande till föregående fas. De takbärande bockparens inbördes placering har emellertid varit liknande i de två faserna. Då gavelstolpar saknas i den efterföljande fasen kan långhusets längd endast anges utifrån den takbärande konstruktionen. Längden uppgår därmed till nästan 36 meter. Bockbredden har i huset varierat mellan 3,9 och 4,8 meter och har, precis som i den första fasen, bildat en trapetsoid form på den takbärande konstruktionen. Det bevarade antalet bockar uppgår till åtta. Därutöver fanns två stolphål i husets västra del som saknade ett motstående stolphål. Bockparen har ställts på ömsidor om husets mittdel. Tillika har ett större spann mellan bockparen funnits i husets gavelpartier. I stolphålen till huskonstruktionen påträffades ett fragment av sintrad keramik, fragment av sintrad och/eller smält lera samt flintavslag. Ett större makrofossilt material framkom vid provtagning av stolphålen till de takbärande stolparna i form av vanligt korn, vanligt vete, ett frö av bröd-/kubbevete och ett frö av emmer samt havre, obestämda sädeskorn och obestämda gräsfrön (Mattsson 2012:32ff).

De typologiska skillnaderna mellan de två faserna, sammantaget med en stratigrafisk iakttagelse där en takbärande stolpe i Hus 1b har skurit en stolpe i Hus 1, ger stöd till tolkningen att hus 1b är yngre än hus 1. Två stycken ¹⁴C-dateringar utförda på makrofossil från hus 1 har gett de kalibrerade årtalen 1460–1290 BC (2 sigma (3109 ± 37 BP)) och 1320–1110 BC (2 sigma (2977 ± 34 BP)), vilket korrelerar väl med den typologiska dateringen (Mattsson 2012:29ff).

Utöver dessa fyra hus kan ytterligare två hus från Sydsverige nämnas. De två husen påträffades vid Hunneberget utanför Kristianstad i Skåne (Balic & Edring 2003:20) samt vid Bruatorp i Småland (Dutra Leivas, Eklund, Gustafsson & Karlsson 2001:17). I övriga delar av Sydsandinavien finner vi ett antal liknande långhus på exempelvis Jylland, såsom vid undersökningarna av Højgård och Brødrene Gram (Ethelberg 2000:173ff) samt vid Store Tyrrestrup (Nilsson 1996). I hus från det jylländska området har också båsindelningar kunnat beläggas. Konstruktioner av denna art är dock relativt ovanlig för den äldre delen av bronsåldern men ett par exempel på undersökta hus utgörs av ett hus i Legård (Kristiansen 1998:286f) och i Brødrene Gram (Ethelberg 2000:192ff).

Samtida bebyggelse – från två- till treskeppig byggnadsstil

Inom det halländska området har enstaka samtida byggnadslämningar undersökts. Här återfinns både tvåskeppiga konstruktioner med nedsänkt golv liksom treskeppiga konstruktioner. I materialet finner vi även enstaka grophus och hus med nedsänkt golv, exempelvis Övraby 75, Vinberg 98, och Snöstorp 71. Dessa byggnadstyper kommer inte att behandlas här.

Under senneolitikum och fram till bronsålderns period Ib är den tvåskeppiga huskonstruktionen förhärskande och den synes ha haft ett liknande utseende inom hela södra och mellersta Skandinavien. Under bronsålderns period Ib-II börjar så den treskeppiga konstruktionen att vinna mark och ersätta den tvåskeppiga konstruktionen. Även den treskeppiga konstruktionen synes ha haft ett likartat utseende inom det skandinaviska området, såsom den tvåskeppiga har haft (Artursson 2009:48). De tvåskeppiga husen uppvisar en mycket varierad konstruktionsform, även om flertalet karaktäristika kan urskiljas i materialet och som varierar över tid. Det skånska materialet, som är förhållandevis mycket stort, visar oftare på förekommande byggnadsdetaljer hos husen under senneolitikum I och II samt under bronsålderns period I, även om variationsrikedomen ändå är stor inom materialet. Bland annat uppvisar hus från den tidiga delen av senneolitikum raka långsidor, raka eller lätt rundade gavlar, vilket fortsätter in i senneolitikum II men nu med lätt rundade eller rundade gavlar i en av husets ändar. Under bronsålderns period I fortskrider samma tradition men nu med runda gavlar i husets båda ändar. Detaljerna förblir inte en regel utan undantag finns (Artursson 2009:50). Under senneolitikum II sker en ökning av husens storlek, något som särskiljer sig från det äldre materialet. Storleksökningen kan bero på en mer uttalad hierarkisering av samhällsstrukturen under den senare delen av senneolitikum (Artursson 2009:50f). Hos de större tvåskeppiga husen finns ofta en byggnadsteknisk detalj med indragna stolpar, vilket innebär att den takbärande konstruktionen har stöd i form av extra stolpar som oftast placerats i linje med de takbärande stolparna strax innanför vägglinjen (Artursson 2009:57).

Byggnadstraditionen med den större tvåskeppiga konstruktionen som växte fram århundradena innan den äldre bronsåldern kan ses som institutioner för det ledande skiktet inom det sociala och politiska landskapet. När så den treskeppiga konstruktionen introducerades runt 1600 – 1500 BC ökar komplexiteten och hierarkiseringen av den redan etablerade institutionaliseringen av byggnaderna. Storleken på gårdarna visar på den stratifiering som fanns inom den sociala och ekonomiska strukturen (Kristiansen 2006:184f). Spridningen av byggnadstraditionen i hela nordvästra Europa vid början av äldre bronsålder är ett tydligt tecken på de kulturella relationer som funnits (Ethelberg 2000:174).

Den treskeppiga byggnadskonstruktionen synes starta under bronsålderns period Ib och första halvan av period II, vilket innebär mellan 1600–1400 BC (Artursson 2009:73). Den tidigaste byggnadstypen synes ha haft jämnt placerade stolpar i den takbärande konstruktionen. De jämnt satta bockparen anses vara vanligast förekommande under bronsålderns period Ib – II och från period III till slutet av bronsåldern synes en gruppering av bockparen ha varit vanligast (Artursson 2009:73). Formen på husens väggar har under den tidiga delen av äldre bronsålder till största delen utgjorts av raka långsidor och rundade eller svagt rundade gavlar. Dock finns även här avvikelser (Artursson 2008:78).

I det skånska materialet kan en mycket stor bockbredd ses hos de tidiga treskeppiga husen. Här finns dock flera undantag där bockarnas bredd endast har uppgått till mellan 2,6 och 3,8 meter, istället för de breda måtten 4–5 meter. Husens totala bredd är oftast mindre hos husen med smala bockpar men förhållandet mellan bockpar och bredd förblir oftast cirka 40–55 %, vilket är ett drag hos periodens långhus (Artursson 2009:75ff).

Tvåskeppiga hus från senneolitikum – äldre bronsålder

I Tjärby socken återfinns ett par hus från äldre bronsålder. Strax intill Tjärby kyrka, inom Tjärby 69, påträffades sommaren 2006 två stycken tvåskeppiga hus, hus 7 och 12, som har ¹⁴C-daterats till bronsålderns period Ia (figur 1). Hus 7 har varit minst 28,5 meter långt och 5,5 meter brett. Några stolphål i dess gavelpartier har inte påträffats. Huset har haft ett nedsänkt golvparti, vilket var placerat i husets västra del. Det nedsänkta golvet var 8,7 x 3,2 meter stort. Tyvärr saknas det uppgifter om dess djup men ett primärt avsatt golvlager, 5,0 x 2,5 meter stort, identifierades i dess västra del. I golvlagret fanns också en mindre härd. I en nedgrävning i husets södra vägglinje påträffades ett rakväggit cylindriskt kärl med en vågrät list strax under mynningen. I övrigt framkom enstaka oidentifierade brända djurben samt ett sparsamt makrofossilt material av svinmålla och hasselnötsskal. Huset har ¹⁴C-daterats till 1780–1620 BC (2 sigma), det vill säga bronsålderns period Ia (Wranning 2011:48ff).

Hus 12 var något mindre än hus 7. De bevarade spåren gav ett 25,6 meter långt och 4,9 meter brett hus med en 6,1 x 3,6 meter stor och 0,4 meter djupt nedsänkt golv (figur 1). Liknande den nedsänkta golvdelen i Hus 7 hade även en härd anlagts i det primärt avsatta golvlagret. I det nedsänkta golvet påträffades fragment av ett kärl med en list strax under mynningskanten, en flintskära, slagen flinta samt ett antal fragment av oidentifierade brända djurben. I stolphålsfyllningarna påträffades även enstaka mindre fragment keramik och ett bränt djurben. Svinmålla påträffades i härden samt i ett stolphål. Härden har daterats till 1780–1600 BC (2 sigma). En

överensstämmande datering erhöles också från ett av igenfyllnadslagren i golvdelen, vilket gav de kalibrerade årtalen 1880–1630 BC (2 sigma), vilket daterar huset till bronsålderns period Ia, med en viss dragning bakåt i tid (Wranning 2011:58–62).

Vidare kan ett hus som har undersökts i Rackabjär (Getinge 94) nämnas (figur 1). Huset har varit cirka 17 meter långt och 5,8 meter brett. Vägglinjens stolpar har ställts oregelbundet men enstaka stolphål kan ha ställts något indragna. Gavlarna synes ha varit lätt rundade. Ett flertal fynd framkom i stolphålen och i kulturlagerrester inom huskroppen, vilka kan kopplas till huset. Här märks framförallt flintavslag, mikrospån och spån, kärnfragment och keramikfragment. Här framkom även brända ben och ett relativt rikligt makrofossilt material av hasselnötsskal, enstaka obestämbarsädeskorn, axdelar, korn, eventuellt ett vetekorn, naket korn och bär- och gräsfrön. Ett kornfragment daterades till äldre järnålder, varför samtliga makrofossil inte kan kopplas till husets brukningstid. Två ¹⁴C-dateringar av träkol från två av husets mittstolphål har gett årtalen 1885–1745 BC respektive 1410–920 BC (Strömberg 1998:211ff).

Vid undersökningar inom det halländska området har även ett par hus som typologiskt har förts till senneolitikum – äldre bronsålder period I undersökts. Husen har inte ¹⁴C-daterats och kan därmed ha uppförts i ett tidigare skede än nämnda period. Ett sådant hus påträffades i Stafsinge 129 vårvintern 2009. Huset utgjordes av en cirka 22,5 meter lång och cirka 5,8 meter bred tvåskeppig konstruktion och benämns som hus 1 (figur 1). I dess södra vägglinje påträffades en rad med indragna stolpar. Några fynd påträffades inte i husets anläggningar (Svensson 2017:15). Knappt en kilometer norr om Stafsinge 129 undersöktes 2008 två stycken tvåskeppiga hus inom Stafsinge 117 (figur 1). Hus 6 var mycket fragmentariskt bevarat och berörs därav inte här (Mattsson 2010:19). Hus 7 däremot bestod av ett cirka 17 meter långt och 6 meter brett tvåskeppigt hus med en nedsänkt golvdal i dess centrala del. I husets nedsänkta golvdal samt i enstaka av dess bevarade stolphål framkom flintavslag, varav två med bruksretusch, keramikfragment med taggtrådsdekor, keramik från ett mindre kärl med utsvängd bottenkant, keramikfragment med listdekor under mynningen, grovmagrad keramik samt en defekt flintskära, en flintkärna och en malsten, lagd med ovensidan neråt i den nedsänkta golvdelen, samt keramik med tvärsnodsdekor. Huset har på typologiska- och fyndmässiga grunder daterats till senneolitikum – äldre bronsålder period I (Mattsson 2010:20).

Ytterligare ett hus som på typologiska grunder har daterats till senneolitikum – äldre bronsålder har påträffats inom Kvibille 37. Det tvåskeppiga huset, hus 12, var 24,5 meter långt, 5,5 meter brett och hade en ned-

1. Söndrum 108, hus 24

2. Söndrum 98, hus 13

3. Stafsinge 117, hus 7

4. Stafsinge 129, hus 1

5. Kvibille 137, hus 12

6. Skrea 195, hus 4

7. Skrea 193, hus 2

8. Skrea 193, hus 2

9. Getinge 94

10. Tjärby 69, hus 7

11. Tjärby 69, hus 12

Figur 1: Samtliga tvåskeppiga hus som nämns i texten, presenterade i följd efter den datering de ges i den sammanfattande diskussionen. För figurreferens, se respektive husbeskrivning och där angiven referens. Skala 1:400.

sänkt golvdal i dess västra del (figur 1). Några fynd påträffades inte i några av husets anläggningar och det identifierades vid efterbearbetningen av materialet. En viss osäkerhet kring husets ålder råder därmed (Mattsson 2011:33).

Vidare kan två hus från Skrea 193 nämnas, vilka undersöktes 1996 (figur 1). Hus utgörs av ett rakt tvåskeppigt hus med två bockpar i mittsektionen, vilket gör att huset får anses utgöra en hybrid mellan två- och treskeppig konstruktion. Husets längd uppgick till 16,7 meter och dess bredd till 4,6 meter. På husets norra långsida återfanns två stolphål utanför husets vägglinje, vilka tolkas ha utgjort en ingång. I husets västra del återfanns spåren efter husets gavel, vilken var lätt rundad. Huset har på typologiska och kronologiska grunder daterats till senneolitikum/äldre bronsålder (Ryberg 2001:85). Husets form och konstruktion ger en typologisk datering till senneolitikum 2.

Nästföljande hus från Skrea 193 utgörs av hus 2. Huset har haft en längd på 24,7 meter och dess bredd uppgick till 4,6 meter. En möjlig ingång identifierades centralt på husets norrsida. Husets östra gavel var rund, dess västra gavel kan ej bestämmas utifrån dess bevarandegrad. Dateringen av huset faller inom samma period, utifrån samma premisser, som ovan nämnda hus (Ryberg 2001: 85f). Huset kan, utifrån dess form, typologiskt dateras till senneolitikum 2.

I samma socken, inom Skrea 195, undersöktes 1996 ett tvåskeppigt hus (figur 1). Det tvåskeppiga huset har getts nummer 4 och var ett 14,5 meter långt och upp till 4,7 meter brett hus. Den västra gaveln var rund och den östra gaveln var öppen, alternativt ej bevarad. I stolphålen påträffades fynd av flathuggen flinta, ett anonymt keramikfragment, ett bränt ben samt enstaka makrofossil i form av emmer, havre, ängsväxter och ogräs. En ljungkvist påträffad i det ostligast belägna stolphålet i den takbärande konstruktionen har ¹⁴C-daterats 1120–905 BC, det vill säga period IV (Wranning 2001:56ff). ¹⁴C-dateringen av huset kan anses felaktig och utifrån husets form och typ samt utifrån gavelpartiernas form kan huset ha brukats under senneolitikum 2.

Treskeppiga hus från äldre bronsålder

Antalet hus med treskeppig konstruktion (figur 2) är betydligt fler än de tvåskeppiga och redan i slutet av 1980-talet kom en större boplatz, Brogård, med fyra hus från äldre bronsålder att undersökas i Halland (Snöstorps 71). I Brogård påträffades fyra stycken treskeppiga hus som samtliga har ¹⁴C-daterats alternativt stratigrafiskt daterats till äldre bronsålder. Bebyggelsen

1. Snöstorp 71, hus XIII

2. Tjärby 75, hus 4

3. Snöstorp 71, hus XIII

4. Snöstorp 71, hus XI

5. Snöstorp 71, hus XII

6. Tjärby 69, hus 9

7. Tjärby 69, hus 15

Figur 2. (sid 69–72) Samtliga treskeppiga hus som nämns i texten, presenterade i följd efter den datering de ges i den sammanfattande diskussionen. För figurreferens, se respektive husbeskrivning och där angiven referens. Skala 1:400.

8. Tjärby 69, hus 11

9. Halmstad 89, hus 1

10. Halmstad 89, hus 1b

11. Kvibille 137, hus 6

12. Fjärås 504, hus 1

13. Fjärås 504, hus 3

15. Fjärås 504, hus 4

16. Fjärås 504, hus 6

17. Skrea 193, hus 3

18. Årstad 172, hus 1

19. Halmstad 79, hus XX

14. Söndrum 108, hus 11

20. Köinge 60

21. Östra Karup 227

22. Kvibille 137, hus 4

23. Eldsberga 145, hus 25

24. Fjärås 504, hus 2

25. Fjärås 504, hus 7

26. Stafsinge 130, hus 1

27. Stafsinge 130, hus 2

28. Halmstad 79, hus XII

överges under bronsålderns period III – IV då en gravhög anläggs över två av de yngre husen (Carlie 1992:53). Det äldsta huset utgörs av hus XIV, ett cirka 22,6 meter långt och cirka 9,2 meter brett hus. De takbärande bockparen har haft en bredd mellan 3,7 och 4,0 meter. Bockparen har satts relativt jämnt, fränsett det västligaste paret, vilket har ställts närmre nästföljande par. Det västra bockparet har också haft en något mindre bredd än övriga bockpar, vilket ger skenet av att huset har varit konvext. Ett stolphål innehöll fynd av keramik, utan karaktäristika samt flintavfall. Huset har ¹⁴C-daterats till 1946–1391 BC (2 sigma) (Carlie 1992:20; 1993:40). Dateringen styrks av att husets norra vägglinje har överlagrats av ett grophus (XLVII) som har daterats till bebyggelsens andra eller tredje fas (Carlie 1992:21;53).

Nästföljande bebyggelsefas inom Brogård har utgjorts av två långhus, hus XI och XIII. Hus XI har varit 14,4 meter långt och 8,0 meter brett. Gavlarna har varit rundade och långsidorna raka. Bockbredden har varit cirka 3,2 meter och bockarna har satts med ett jämnt avstånd. Huset innehöll ett avslag. Utifrån dess ringa storlek har det tolkats som ett förrådshus eller uthus till hus XIII (Carlie 1992:19; 53; 1993:39). Hus XIII har i sin tur utgjorts av ett 27,8 meter långt och 8,8 meter brett hus med raka långsidor och rundade gavlar. Sex stycken relativt jämnt satta bockpar har placerats med en bockbredd på cirka 3,6–3,8 meter. Längst i väst, respektive i öst, saknas det motstående stolphålet. Spåren efter en ingång fanns bevarad centralt i husets norra vägglinje. Ett keramikfragment, utan nämnda karaktäristika, framkom i ett av stolphålen. Huset har överlagrats av en gravhög med gravgåvor som kan dateras till period III – IV (Carlie 1992:19;33; 1993:39f).

Den sista bebyggelsefasen har utgjorts av ett 44,2 meter långt och 9,2 meter brett hus, hus XII, med raka långsidor och rundade gavlar. Bockbredden har varierat mellan 3,0 och 3,6 meter. De 12 takbärande bockparen har ställts relativt jämnt, fränsett två mycket tätt satta bockpar i husets västra del samt två stycken något tätare satta bockpar i husets mittsektion. I husets södra vägglinje påträffades en centralt placerad ingång. Tio stolphål innehöll fynd i form av keramik utan nämnda karaktäristika, lerklining, bränd lera, flintavslag och -avfall samt brända ben. Huset överlagrades av en gravhög med gravgåvor från period III–IV (Carlie 1992:19;33; 1993:39).

År 1989 undersöktes en större lokal i Halmstad, Slottsmöllan (Halmstad 79). Undersökningen är ännu ej avrapporterad men ett manus finns att tillgå (Westergaard & Svensson manus). Inom undersökningsområdet kan två hus med en eventuell datering till den äldre delen av bronsåldern räknas in.

Vidare kan hus VII nämnas, vilket består av ett cirka 12,3 meter långt

och konvext hus. Endast stolphålen efter den takbärande konstruktionen har bevarats. Bredden hos bockparen har varierat mellan 2,3 och 3,4 meter. I stolphålen påträffades enstaka fragment av grovmagrad keramik och flintavslag samt ett bränt ben. Huset kan på typologiska grunder dateras till mellersta bronsåldern (Westergaard & Svensson manus).

Hus XII, har en längd på 23 meter, gavlar saknas, och en bredd på 6,5 meter. Bockbredden har varierat mellan 3,1 och 3,5 meter och de takbärande bockparen har ställts ojämnt men utan synbara grupperingar. Ett flertal fynd framkom i stolphålen, såsom flintavslag, en atypisk hullingspets, en bit harts och grovmagrad keramik. En härd inom huskroppen har daterats till 1400–980 BC, en datering som är samstämmig med den typologiska datering som gjorts av huset (Westergaard & Svensson manus).

Slutligen kan hus XX nämnas, vilket har utgjort ett hus med en bevarad takbärande konstruktion på 11,5 meter. Några spår efter väggkonstruktionen har inte gjorts. Bockbredden har varierat mellan 3,8 och 4,0 meter. Bockparen synes ha ställts tätt och relativt jämnt men endast ett fåtal hela bockpar var bevarade. I enstaka stolphål påträffades flintavslag och keramik. I direkt närhet till huset påträffades en ugnrest med ett degelfragment. Ugnen har ¹⁴C-daterats till 1450–850 BC, en datering som ses som samstämmig med husets datering (Westergaard & Svensson manus).

Inom, det redan nämnda, Tjärby 69 finns det en möjlighet att vi kan följa byggnadsutvecklingen från tvåskeppig- till treskeppig konstruktion. Här påträffades nämligen tre stycken treskeppiga byggnader, hus 9, 11 och 15 som kan ha utgjort nästföljande fas i bebyggelsen. Husen har inte daterats närmre än till att de sannolikt härrör från yngre bronsålder (Wranning 2011). Utifrån husens placering och typologiska likheter med andra äldre bronsåldershus från länet så är det trots det rimligt att de utgör en bebyggelsefas under äldre bronsålder. Husen har placerats i direkt relation till, de tidigare nämnda, hus 7 och 12. Ett tolkningsförslag är att hus 15 utgör hus 7:s efterträdare i likhet med hus 9 som har utgjort hus 12:s efterträdare. Hus 9 efterföljs senare av hus 11.

Hus 9 utgörs av ett cirka 18,5 meter långt och cirka 8,2 meter brett hus. Husets jämnt placerade bockpar har haft en bredd mellan 2,95 och 3,9 meter. En större buksida av neolitisk karaktär påträffades i ett av stolphålen till den takbärande konstruktionen. Härutöver påträffades spjälkade keramikfragment och ett eldpåverkat flintavslag i ett par av husets övriga stolphål. Endast ett halvt vetekorn påträffades i ett av stolphålen till de takbärande stolparna. Vetekornet har ¹⁴C-daterats till 2470–2140 BC (2 sigma). Härtill har ett ej vedartsanalyset träkol ¹⁴C-daterats till 2040–1880 BC (2 sigma) (Wranning 2011). Huset uppvisar likheter, vad gäller bock-

bredd och delvis även bockspann, med hus XIII och hus XIV i Brogård, vilka har daterats till äldre bronsålder (Carlie 1993). Dess trapetsoida form förekommer emellertid hos flertalet hus som typologiskt har daterats till period III – IV, varför dateringen förblir osäker.

Vidare kan hus 15 beskrivas såsom ett cirka 12,3 meter långt och 4,3 meter brett hus, utifrån stolphålen till dess bevarade takbärande konstruktion. Bockbredden har varierat mellan 3,5 och 3,8 meter och bockparen har placerats jämnt i den bevarade huskroppen. I en av husets anläggningar påträffades ett svagt utsvängt och rundat mynningsfragment av obestämbar karaktär. Ett makrofossil, i form av ett obestämt sädeskorn, påträffades i ett av stolphålen i huset. Nämnade sädeskorn har ^{14}C -daterats till 2300–1970 BC (2 sigma), vilket får anses som inte i korrelation med husets egentliga ålder (Wranning 2011). Hus 15 har typologiska likheter med de fyra äldre bronsåldershusen från Brogård (Carlie 1993).

Slutligen har hus 11, vilket har överlagrat hus 12, utgjorts av ett cirka 13,9 meter långt och cirka 3,7 meter brett hus. Några stolphål till husets väggar påträffades ej. Bredden hos de takbärande bockparen har varierat mellan 3,2 och 3,5 meter. Bockparen har ställts relativt jämnt, fransett två bockpar i husets östra del, vilka har ställts närmre varandra. Ett liknande scenario har sannolikt funnits i husets västra del där tre bockpar har haft en rumsligt närmre relation än till nästföljande par (förutsatt att de två ensamliggande stolphålen har haft en motstående stolpe). Några fynd påträffades ej i husets anläggningar, ej heller några makrofossil. Hus 11 har ej ^{14}C -daterats (Wranning 2011) men uppvisar samma bockbredd som de äldre bronsåldershusen i Brogård samt har delvis haft samma spann mellan bockparen som hus XI inom nämnda boplatz (Carlie 1993).

Inom samma socken, fornlämning Tjärby 75, påträffades 2013 ett treskeppigt hus bestående av tre relativt jämnt placerade bockpar med en bredd mellan 4,5 och 5,3 meter. Husets längd uppgick till 15 meter men någon vägglinje återfanns ej, varför husets totala bredd ej är känd. I ett av stolphålen påträffades en flathuggen pilspets med urnupen bas. Huset har genom träkol ^{14}C -daterats till 1740 – 1530 BC (2 sigma). Hårtill har huset överlagrats av en stensättning (Tjärby 78) som har ^{14}C -daterats till 1220 – 1010 BC (2 sigma) (Teghed 2015).

Ytterligare ett hus som sannolikt kan föras till den äldre bronsåldern, typologiskt sett, utgörs av hus 6 som undersöktes inom Kvibille 37, vintern 2008. Hus 6 utgjordes av ett cirka 26 meter långt och 8,6 meter brett hus där de takbärande stolparna har ställts i en trapetsoid form med en minsta bockbredd på 3,5 meter och en största bockbredd på 5,3 meter. De takbärande stolparna har placerats jämnt och tätt. I husets västra del

fanns även en större grop som har tolkats som en nedsänkt golvdel. Endast ett keramikfragment av obestämbart karaktär och ålder påträffades i en av husets anläggningar. Huset har på typologiska grunder och stratigrafiska iakttagelser daterats till äldre bronsålder period II – III (Mattsson 2011:22).

Vidare kan även hus 4, även det från Kvibille 137, nämnas. Huset utgjordes av ett 20,5 meter långt och 6,3 meter brett hus med rak form och rundade gavlar. Bockparen var jämnt och tätt satta och deras bredd varierade mellan 3,3 och 3,6 meter. I husets stolphål påträffades en avslagsskrapa, två mynningsfragment, varav ett med rak, något inåtböjd, hals och mynning. Härtill påträffades enstaka fragment av svinmålla. Ett förkolnat björkfragment ¹⁴C-daterades till 800–520 BC (2 sigma) (Mattsson 2011:17ff).

Vid undersökningen av Köinge 60, 1992, påträffades ett 19 meter långt och 8,5 meter brett hus med raka långsidor och rundade gavlar. En indragen ingång fanns i den norra vägglinjen. Spåren efter de takbärande stolparna visade att fyra, av de sammanlagt fem bockpar, hade ställts med ett jämnt avstånd från varandra. I husets mittdel har ett bockpar ställts mellan två bockpar och gett ett mindre spann mellan de tre bockarna, vilket har tolkats som att detta bockpar har adderats vid ett senare tillfälle. Bredden på bockparen har varierat mellan 3,9 och 4,2 meter. Fynd påträffade i husets anläggningar utgörs av ett keramikfragment, bränd lera och ett flintavslag. Huset har ¹⁴C-daterats till bronsålderns period V-VI. Inom huskroppen återfanns ett par gropar varav en innehöll rabbad keramik och en som har daterats till 1400–1000 BC (Ångeby 1994:9ff). Huset från Köinge överensstämmer i stort med hus XIV från Brogård och bör ha brukats under den äldre delen av bronsåldern.

Ett hus som också förtjänar att omnämnas här är påträffat i Hemmeslöv, Östra Karup 277, Skåne. Här undersöktes de påträffade spåren efter de tätt och jämnt satta takbärande stolparna i ett mycket brett hus, 1997. Husets längd uppgick till cirka 20 meter och stolphålen efter de takbärande stolparna uppvisade en bockbredd som varierade mellan 3,3 meter i väst till 3,5 meter i öst, vilket gav huset en trapetsoid form. Enstaka bevarade stolphål efter väggstolparna ger huset en bredd på 6 meter. Två ¹⁴C-dateringar från två av husets stolphål gav en datering till mesolitikum och en datering till bronsålderns period V. Centralt i huskroppens östra del undersöktes emellertid en grop som innehöll ett kärl av bronsålderskaraktär. Träkol från kärlets fyllning daterades och gav en något äldre datering, till 1390–1130 BC (Strömberg 2002:69ff).

Vidare kan sex stycken hus nämnas, vilka undersöktes i Tom, (Fjärås 504) 1998–1999. Husen kan utifrån bockbredd och stolpsättning eventuellt härröra från den äldre delen av bronsåldern. Hus 1 har utgjort ett cirka 14 meter långt hus med en bockbredd som har varierat mellan 3,4 och 4,55

meter. Bockparen har ställts relativt jämnt. Spår efter husets vägg har ej identifierats. Hus 1 har på typologiska grunder daterats till yngre bronsålder/äldsta järnålder (Ängeby 2002:72). Nästföljande hus utgörs av hus 2, vilket har getts en osäker typologisk datering till vikingatid/tidig medeltid i rapporten (Ängeby 2002:74f). Det finns dock typologiska likheter med hus från äldre bronsålder, vilket gör att det möjligen är till sistnämnda period huset ska dateras. Husets längd har uppgått till 11,5 meter. Några stolphål efter dess väggar har ej påträffats. Bockbredden, hos de tätt satta bockparen, har varierat mellan 3,25 och 3,84 meter. Den takbärande konstruktionen har varit rak (Ängeby 2002:74f).

Vidare kan hus 3 nämnas, vilket har utgjort ett cirka 18 meter långt hus. Några tydliga spår efter dess väggar har ej påträffats men tre stycken avlånga mörkfärgningar parallellt med husets södra långsida har tolkats såsom eventuella spår efter en vägg, vilket i så fall ger huset en uppskattad bredd på 7,5 meter. Bockbredden har varierat mellan 3,25 och 4,4 meter, varvid den takbärande konstruktionen har bildat en trapetsoid form. De takbärande stolparna har ställts relativt jämnt, fränsett i husets östra del där ett större mellanrum har skapats mellan två bockpar. I ett av stolphålen påträffades en rabbad keramikskärva, sannolikt B-fas. Huset har på typologiska grunder daterats till yngre bronsålder (Ängeby 2002:76f). Huset påminner i stort om hus 6 från Kvibille 37, även om stolpsättningen är något glesare i hus 3. Vidare kan hus 4 nämnas, vilket har utgjort ett 13,8 meter långt hus. Några väggstolpar fanns ej bevarade. Den takbärande konstruktionen har ställts relativt jämnt och bockbredden har varierat mellan 3,6 och 4,18 meter (Ängeby 2002:78f). Huset påminner i stort om husen från Brogård, i fråga om stolpsättning och bockbredd. Här märks framförallt likheter med hus XIII och XIV.

Likheter med hus XIV från Brogård återfinns även hos hus 6, inom Fjärås 504. Hus 6 utgörs av ett 13 meter långt hus. Några stolphål efter dess väggar fanns ej bevarade. Bockbredden har varierat mellan 4,2 och 4,5 meter och bockparen har ställts med ett jämnt avstånd. Konstruktionen har varit rak (Ängeby 2002:84). Vidare kan hus 7 nämnas, vilket utgörs av ett cirka 12 meter långt hus med trapetsoid form. Även här saknas spåren efter husets väggar. Stolphålen till de takbärande bockarna har ställts på ett jämnt avstånd och med en bredd som har varierat mellan 3,3 och 3,95 meter. Centralt i husets södra långsida återfanns en ingång. I ett av stolphålen påträffades ett utsvängt mynningsfragment. Två gropar kan ha tillhört huset, vilka båda innehöll keramik av A-fastyp. En av groparna innehöll även korn och skalvete, emmer eller spelt. Ett hasselfragment från den andra gropen har ¹⁴C-daterats till 1130–790 BC (Ängeby 2002:86f).

Även här finns likheter med husen från Brogård. Exempelvis överensstämmer hus 7 i stort med hus XI. Inom Fjärås 504 har ytterligare ett hus undersökts, hus 10. Hus 10 bör på typologiska grunder dateras till yngre bronsålder och tas således inte med här (Ängeby 2002:93ff).

Vidare kan ett hus nämnas som undersöktes i Kistinge, hösten 2015, inom Eldsberga 145. Huset har nummer 25 och utgjordes av ett cirka 28,8 meter långt och 7,1 meter brett hus. Bockbredden har varierat mellan 3,0 och 3,4 meter och bildat en svag trapetsoid form. Två motstående ingångar fanns i husets mittparti. I stolphål i huset påträffades enstaka fragment av skalkorn, havre, mälla, snärjmåra och kavelhirs samt bränd lera och okarakteristisk keramik. Ett havrekorn har ¹⁴C-daterats till förromersk järnålder, en datering som inte är förenlig med den typologiska dateringen av huset. Huset bör rimligen ha uppförts under den senare delen av äldre bronsålder (Nordvall manus).

I Stafsinge (Stafsinge 130) har två hus undersökts 2009. Hus 1 utgörs av ett svagt trapetsoidt hus med en längd på 20 meter. Bredden på huset uppgick till 6,5 meter. De takbärande bockparen hade ställts med en tätare gruppering i husets mitt och deras bredd varierade mellan 2,9 och 4,0 meter. Inga fynd påträffades i husets stolphål. Två ¹⁴C-dateringar utfördes på träkol från anläggningar som har ingått i huset. Dateringarna föll inom mellanmesolitikum och tidigneolitikum och är således felaktiga (Kadefors 2011:14f). Ytterligare ett hus med trapetsoid form påträffades inom undersökningsområdet, benämnt hus 2. Hus 2 var något mindre och dess längd uppgick till 17 meter. Några stolphål efter dess väggkonstruktion påträffades inte, endast fyra stolphål i dess västra ände som har tolkats som gavelstolpar. Husets bredd kan därmed inte anges. Bockparens bredd har varierat mellan 2,6 och 3,0 meter och huset har daterats till mellerstasen bronsålder. Något fyndmaterial från husets anläggningar påträffades ej (Kadefors 2011:16). Eventuellt kan en av de södra gavelstolparna utgöra spåren efter en takbärande stolpe, då den ligger i linje med övriga takbärande stolpar i den södra linjen. Dess motstående stolpe saknas, dock. Det är naturligtvis svårt att säkerställa i efterhand men om antagandet godtas så grupperar sig de takbärande bockparen i tre grupper med två par som har ställts närmare varandra och har haft ett längre avstånd till nästkommande grupperade par samt till det bockpar som ställts längst i öst. I likhet med övriga smala trapetsoida hus, bör dateringen föras till mellersta bronsålder.

Inom Skrea 193 undersöktes 1998 ett treskeppigt hus, vars längd uppgick till 31,9 meter. Någon vägglinje påträffades ej, varför dess fulla längd eller bredd ej kan förstås. Spåren efter en eventuell gavel påträffades dock i husets västra del. Bockbredden har varierat mellan 2,8 och 4,4 meter hos

den trapetsoida takbärande konstruktionen. De takbärande bockparen har ställts med ett jämnt avstånd i husets östra del och med större spann mellan bockparen i dess västra del. Mitt i husets centrala parti påträffades en grop med ett större kärl. Gropen har tolkats såsom en offergrop kopplad till huset. Matskorpa från kärlet har ^{14}C -daterats till period V. Huset har utifrån det påträffade kärlet daterats till den yngre delen av perioden (Ryberg 2001:85ff).

Ett cirka 26 meter långt hus, hus 1, undersöktes 1991 inom Årstad 172. Spår efter husets väggar påträffades ej. Den takbärande konstruktionen var trapetsoid och bockparen har ställts tätt med ett jämnt avstånd i husets östra del i motsats till det något större avstånd som fanns mellan bockparen i husets västra del. Bockbredden har varierat mellan 3,5 och 4,5 meter. I stolphålen påträffades keramik, övrig flinta och lerklining. En härd, ^{14}C -daterad till period V–VI, överlagrar ett av stolphålen. Huset har utifrån detta daterats till bronsålder (Berglund 1991:10f). Bockbredd och likheter med andra hus inom länet, exempelvis hus 6 från Kvibille 137, gör det troligt att huset bör dateras till period II–III.

Mellan två och tre skepp – en sammanfattande diskussion

När de ^{14}C -daterade husen ställs mot varandra i en tabell (tabell 1) så framträder en tydlig fördelning av de tvåskeppiga i den äldre delen av perioden. Här får vi bortse från de två treskeppiga husen från Tjärby 69 och huset från Skrea 195, vilka med största sannolikhet har en felaktig datering. Ett av de treskeppiga husen uppträder tidigt i perioden, hus XIV från Brogård. Dateringen av huset sträcker sig dock över en längre tid, från senneolitikum fram i period II, vilket gör att husets brukningstid kan vara yngre än dess placering i tabellen. Utifrån de ^{14}C -daterade husen, vilka trots allt är relativt få till antalet, så finns det ett tydligt brott mellan de två konstruktionstyperna under senneolitikum–äldre bronsålder period I. Den sedan tidigare kända bilden av övergången mellan två- och treskeppig konstruktion synes därmed även bekräftas i det halländska materialet. Här finns emellertid vissa nedslag av den treskeppiga konstruktionen som har funnits parallellt med den tvåskeppiga, vilket visar på en successiv övergång av traditionen.

Vad gäller de treskeppiga huslämningarnas placering i tid så har de typologiska särdragen, samt deras likheter med andra daterade hus, fått utgöra det förhärskande dateringsunderlaget. Som vi kan se i tabellen nedan så fördelar huslämningarnas bockbredd sig över ett större spann. Det hus med en av de minsta bockbredderna utgörs av hus XI, Brogård, vilket stratigrafiskt har daterats till period II-III. Bockbredden som kan anses smal utgör

RAÄ	Hus nr	¹⁴ C-datering	Periodisk datering
Tjärby 69	hus 9	2470–2140; 2040–1880 BC	sn
Tjärby 69	hus 15	2300–1970 BC	sn
Söndrum 98	hus 13	2150–1940 BC	sn
Söndrum 108	hus 24	2150–1940 BC	sn
Snöstorp 71	hus XIV	1946–1391 BC	sn 2-p II
Getinge 94		1885–1745 BC; 1410–920 BC	sn 2; III-IV
Tjärby 69	hus 7	1780–1620 BC	sn 2-p Ia
Tjärby 69	hus 12	1780–1530 BC	sn 2-p I
Tjärby 75	hus 4	1740 – 1530 BC	p I
Halmstad 89	hus 1	1460–1290; 1320–1110 BC	p II-III
Köinge 60		1400–1000 BC	p II-IV
Östra Karup 227		1390–1130 BC*	p II-III
Skrea 195	hus 4	1120–905 BC	p IV
Fjärås 504	hus 7	1130–790 BC *	p IV-V

Tabell 1: Två- och treskeppiga hus som har ¹⁴C-daterats och relaterats i förhållande till erhållna dateringar. Tvåskeppiga hus är markerade i grönt och treskeppiga hus är markerade i rosa. ¹⁴C-dateringar markerade med * utgör hus som har daterats genom gropar som har tolkats ha tillhört husen.

här inte ett kriterium för en yngre bronsåldersdatering. Liknande scenarion ser vi hos andra hus som är daterade, vilket gör en datering av husen svår om vi enbart ser till bockbredd. Det är emellertid ett problem att diskutera dateringsfrågan vidare då ett stort antal av husen inte är ¹⁴C-daterade. Flertalet hus saknar också spår efter väggkonstruktioner, vilket gör att flertalet hus inte kan diskuteras i hänseende av förhållandet mellan bockbredd och husets bredd, en procentsats som enligt tidigare studier bör ligga runt 40–55 % (Artursson 2009:78). Nedan presenteras likväl en grov indelning av, de i texten nämnda, husen. Dateringarna som föreslås presenteras i den högra kolumnen och utgörs av de stratigrafiska iakttagelserna som gjorts vid undersökningarna sammantaget med typologiska- och ¹⁴C-dateringar. Vi ser här också att i nästintill samtliga hus där det har varit möjligt att beräkna förhållandet mellan bockbredd och husets bredd, i princip ligger inom procentsatsen 40–55 %. Ett hus har endast 32–39 %, vilket utgörs av hus XII (Snöstorp 71). Nämnda hus kan emellertid stratigrafiskt dateras till period II–III.

Det finns därmed ett stort problem att datera husen enbart utifrån typologiska särdrag. Det förefaller dock finnas vissa förenande drag hos de äldre, respektive hos de yngre husen. Det främsta typologiska särdrag hos

de äldre husen är de riktigt breda bockparen, mellan knappt fyra meter upp till drygt fem meter. Detsamma gäller grupperingen av de takbärande bockparen. De äldre husens bockpar har oftast ställts relativt tätt och med ett jämnt avstånd från varandra. Desto längre fram i tid vi rör oss, kommer bockparen att grupperas i allt större utsträckning, något som sker redan under period III. Det verkar också utvecklas en ”prydligare” placering av de takbärande bockarna i likhet med att det under den yngre delen ibland även tillfogas skiljeväggar med stolphål efter dörrposter. Nu fördelas oftast de takbärande bockparen så att ett större avstånd skapas i husens östra eller västra del, för att skapa ett större öppnare rum.

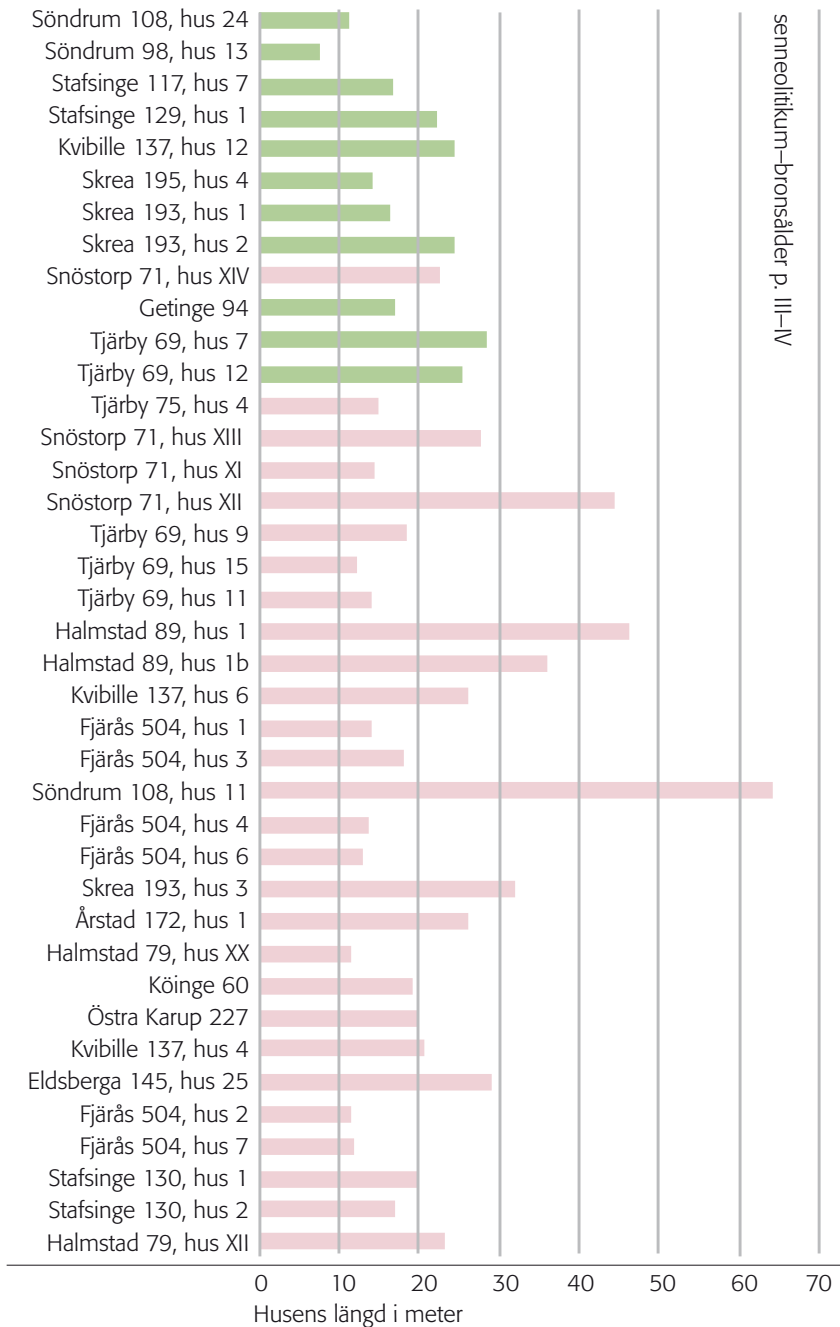
Härtill kan den trapetsoida formen på den takbärande konstruktionen sägas vara förhärskande och inte tidsbunden till den yngre delen av bronsåldern, vilket flertalet hus från andra områden i Sydskandinavien synes vara. Den trapetsoida formen kan vara mer eller mindre markant och återfinns under hela perioden.

Slutligen kan vi se att storleksskillnaderna mellan husen, från senneolitikum fram i bronsålderns period III, ger en tydlig bild av den stratifiering som fanns i samhället. Bevarandeförhållandena vid undersökningarna gör att diskussionen har sina kritiska aspekter. Men om vi utgår från de uppgifter som finns om de undersökta husen och godtar husen så som de har beskrivits så framträder en variationsrik bild av bebyggelsen under senneolitikum och äldre bronsålder i Halland. Under den senneolitiska perioden ser vi en förhållandevis varierad skillnad i storlek mellan husen. Här ser vi fem stycken hus som har haft en längd mellan 20–30 meter, tre hus med en längd på knappt 20 meter och tre hus med en längd upp till knappt 15 meter. Storleksskillnaderna kan tyda på en begynnande stratifiering i samhället som tar sig uttryck i husen.

Under äldre bronsålder ser vi tre lokaler som skiljer ur sig med hus som har varit en bra bit över 30 meter långa, det vill säga Snöstorp 71 (Brogård), Halmstad 89 och Söndrum 108 (Trottaberg). Det är högst troligt att de tre lokalerna har utgjort regionala centra i området under äldre bronsålder. Endast Trottaberg föregicks av arkeologiskt identifierad bebyggelse under den senneolitiska perioden. De har också haft en nära rumslik relation genom att de har legat inom en cirka 6 kilometers radie från varandra. Eventuellt ska också Skrea 193 räknas till denna grupp, vilket därmed ger fyra lokaler med överdimensionerade långhus. Nästföljande grupp placerar sig storleksmässigt mellan cirka 20–30 meter. Nämnade grupp är förhållandevis liten och utgörs av sex hus fördelat på fem lokaler. Den största gruppen av hus utgörs av de kortaste husen, sammanlagt 17 hus fördelat på åtta lokaler.

RAÄ	Husnr.	Längd	Bredd	Minsta bockbredd	Största bockbredd	Bockbredd i %	¹⁴ C-date- ring	Typologisk/ stratigra- fisk date- ring
Söndrum 108	hus 24	11	5				2150–1940 BC	sn
Söndrum 98	hus 13	8	4				2150–1940 BC	sn
Stafsinge 117	hus 7	17	6					sn-p I
Stafsinge 129	hus 1	22,5	5,8					sn-p I
Kvibille 137	hus 12	24,5	5,5					sn-p I
Skrea 195	hus 4	14,5	4,7				1120–905 BC	sn 2
Skrea 193	hus 1	16,7	4,6					sn 2
Skrea 193	hus 2	24,7	4,6					sn 2
Snöstorp 71	hus XIV	22,6	9,2	3,7	4,00	40–43 %	1946–1391 BC	sn 2-p II
Getinge 94		17	5,8				1885–1745, 1410–920 BC	sn 2
Tjärby 69	hus 7	28,5	5,5				1780–1620 BC	sn 2-p Ia
Tjärby 69	hus 12	25,5	5				1780–1530 BC	sn 2-p I
Tjärby 75	hus 4	15	x	4,5	5,30		1740 – 1530 BC	p I
Snöstorp 71	hus XIII	27,8	8,8	3,6	3,80			p II-III
Snöstorp 71	hus XI	14,4	8	3,2	3,20	40%		p II-III
Snöstorp 71	hus XII	44,2	9,2	3	3,60	32–39 %		p II-III
Tjärby 69	hus 9	18,5	8,2	2,95	3,90	35–47 %	2470–2140, 2040–1880 BC	p II-III
Tjärby 69	hus 15	12,3	x	3,5	3,80	41–43 %	2300–1970 BC	p II-III
Tjärby 69	hus 11	13,9	x	3,2	3,50			p II-III
Halmstad 89	hus 1	46	11	4	4,70	36–42 %	1460–1290, 1320–1110 BC	p II-III
Halmstad 89	hus 1b	36	9	3,9	4,80	43–53 %		p II-III
Kvibille 137	hus 6	26	8,6	3,5	5,31	40–60 %		p II-III
Fjärås 504	hus 1	14	x	3,4	4,55			p II-III
Fjärås 504	hus 3	18	7,5	3,25	4,40	43–58 %		p II-III
Söndrum 108	hus 11	64	9,6	3,4	4,20	35–43 %		p II-III
Fjärås 504	hus 4	13,8	x	3,6	4,18			p II-III
Fjärås 504	hus 6	13	x	4,2	4,50			p II-III
Skrea 193	hus 3	31,9	x	2,8	4,40			p II-III
Årstad 172	hus 1	26	x	3,5	4,50			p II-III
Halmstad 79	hus XX	11,5	x	3,8	4,00			p II-III
Köinge 60		19	8,5	3,9	4,20	45–49 %	1400–1000 BC*	p II-III
Östra Karup 277		20	6	3,3	3,50	55–58 %	1390–1130 BC	p III
Kvibille 137	hus 4	20,5	6,3	3,3	3,60	52–57 %		p III
Eldsberga 145	hus 25	28,8	7,1	3	3,40	42–48 %		p III
Fjärås 504	hus 2	11,5	x	3,25	3,80			p III
Fjärås 504	hus 7	12	x	3,3	3,95		1130–790 BC *	p III
Stafsinge 130	hus 1	20	6,5	2,9	4,00	44–61 %		p III-IV
Stafsinge 130	hus 2	17	x	2,6	3,00			p III-IV
Halmstad 79	hus XII	23,3	6,5	3,2	3,40	49–52 %		p III-IV

Tabell 2: Samtliga hus från senneolitikum och äldre bronsålder som diskuteras i texten, presenterade i kronologisk ordning baserat på typologi. ¹⁴C-dateringar markerade med (*) utgör hus som har daterats genom gropar som har tolkats ha tillhört husen. Tvåskeppiga hus är markerade i grönt och treskeppiga i rosa.

Tabell 3: Samtliga hus fördelade efter datering och längd. Tvåskeppiga hus är markerade med gröna staplar och treskeppiga hus är markerade med rosa staplar.

Sammanfattningsvis klarnar bilden av ett stratifierat samhälle där ett relativt stort antal mindre gårdar har hyst en familj eller mindre grupp av människor och har stått i bjärt kontrast till de färre riktigt stora långhusen. Storleksökningen på långhusen har sannolikt inneburit en ökande andel människor som har hysts i husen och i de regionala centra där de riktigt stora långhusen har varit belägna. Här har utökade hövdinga- eller krigarfamiljer levt tillsammans med ett flertal människor med olika sociala funktioner. Runt dessa storgårdar har ett större antal mindre gårdar funnits och verkat i ett komplext socialt organiserat landskap under den äldre bronsåldern, i det område vi idag kallar för Halland.

Referenser

- Artursson, M. 2005. Byggnadstradition. I: Lagerås, P. & Strömberg, B. (reds). *Bronsåldersbygd 2300-500 f.Kr.*. Skånska spår – arkeologi längs Väst kustbanan. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Syd. Lund.
- Artursson, M. 2009. *Bebyggelse och samhällsstruktur. Södra och mellersta Skandinavien under senneolitikum och bronsålder 2300–500 f. Kr.* Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, Skrifter No 73. Göteborgs universitet, GOTARC Serie B. Gothenburg Archaeological Thesis No 52. Göteborg.
- Balic, I. & Edring, A. 2003. Hunneberget. En neolitisk centralplats. Arkeologisk slutundersökning. Väg E 22 Kristianstad – Fjälkinge Skåne, Fjälkinge socken, RAÄ 76. Riksantikvarieämbetet UV Syd, Dokumentation av fältarbetsfasen 2003:7. Regionmuseet i Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne, Rapport Nr 2003:34. Lund.
- Berglund, L. 1991. *Årstad socken, Heberg 9:7*. Arkeologisk undersökning 1991. Hallands läns museer, Uppdragsverksamheten Halmstad 1992.
- Carlie, L. 1993. *Halland, Snöstorps socken, Brogård*. Arkeologisk undersökning 1989 – 90. Hallands läns museer, Uppdragsverksamheten. Halmstad.
- Carlie, L. 1992. *Brogård -ett brons- och järnålderskomplex i södra Halland*. Dess kronologi och struktur. Hallands läns museers skriftserie No 6. Lund.
- Carsten, J. & Hugh-Jones, S. 1995. Introduction. I: Carsten, J. & Hugh-Jones, S. (Reds), *About the House. Lévi-Strauss and beyond*. Cambridge.
- Dutra Leivas, Y., Eklund, S., Gustafsson M., & Karlsson, C. 2001. Bruatorp. Ett långhus från äldre bronsålder. Söderåkra socken, Småland. E22-projektet, Rapport 2001:3. Kalmar Läns Museum.
- Earle, T. 2002. *Broze Age Economics. The Beginnings of Political Economies*. North Western University.
- Ethelberg, P. 2000. Bronzealderen. I: Ethelberg, P., Jørgensen, E., Meier, D. & Robinson, D. *Det Sønderjyske landbrugs Historie*. Sten og bronzealder. Haderslev.

- Johansen, K., Terp Laursen, S. & Kähler Holst, M. 2004. Spatial patterns of social organization in the Early Bronze Age of South Scandinavia. I: *Journal of Anthropological Archaeology* 23. Elsevier.
- Kadefors, O. 2011. *Ett stycke bronsålder -en grav & en boplats i Falkenbergs kommun*. Halland, Stafsinge socken, RAÄ 130 & Falkenbergs kommun RAÄ 12, Undersökning 2011. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2011:2. tiftelsen Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland. Halmstad.
- Kristiansen, K. 1998. The Construction of a Bronze age landscape. Cosmology, Economy and Social Organisation in Thy, Northwestern Jutland. I: Hänsel, B (Red), Mensch und Umwelt in der Bronzezeit Europas. Die Bronzezeit. Das erste goldene Zeitalter Europas. Oetker-Voges. Kiel.
- Kristiansen, K. 2006. Cosmology, economy and long-term change in the Bronze Age of Northern Europe. I: Sjögren, Karl-Göran. (Red) *Ecology and Economy in Stone and Bronze Age Scania*. Skånska spår – arkeologi längs Väst kustbanan. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Mattsson, L. 2010. *Från mesolitikum till tidig medeltid på 100 meter*. Halland, Stafsinge socken, Väg 747, Stafsinge 5:2, RAÄ 117. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2010:4. Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland. Halmstad.
- Mattsson, L. 2011. *Förskola med förhistoria – en plats med historia och framtid*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2011:5. Arkeologisk undersökning. Halland, Kvibille socken, Halmstad kommun, Kvibille 2:31, RAÄ 137. Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland. Halmstad.
- Mattsson, L. 2012. Åker, gård och erosion. Återfunna bosättningar inför ny bebyggelse på Kärleken. Halland, Halmstad stad, Halmstad 9:149 & 9:158, RAÄ 89 & RAÄ 90. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2012:3. Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland. Halmstad.
- Nilsson, T. 1996. En Vendsysselsk storgård med bronzedepot fra ældre bronzealder. I: Madsen H J et al (Reds), KUML 1993 – 94. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab. Århus.
- Nordvall, L. 2015. *Albinsro. Bebyggelseutveckling från senneolitikum till idag*. Arkeologisk undersökning 2011. Halland, Söndrum socken, Trottaberg 2:2, RAÄ 108. Arkeologiska rapporter från Kulturmiljö Halland 2015:3. Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland. Halmstad.
- Nordvall, L. Manus. Kistinge deponi. Arkeologisk undersökning 2015. Halland, Eldsberga socken, Fyllinge 20:393, RAÄ 37, 144, 145 & 163. Stiftelsen Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland. Halmstad.
- Ryberg, E. 2001. RAÄ 162 – Undersökning 1996. I: Ryberg, E. & Wranning, P. (reds) *Landskap i förändring. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 106, 162, 193 och 195, Skrea socken, Halland. Volym 2*. Hallands läns museer, Landsantikvarien. Riksantikvarieämbetet. Kungsbacka.

- Stig Sørensen, M. L. 2010. Households. I: Earle, T. & Kristiansen, K. *Organizing Bronze Age Societies. The Mediterranean, Central Europe & Scandinavia compared*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Strömberg, B. 1998. Getinge 94 – boplats från senneolitikum-äldre bronsålder och romersk järnålder. I: Lundqvist, L. (red). *Bebyggelse och kulturlandskap*. Arkeologi längs väg E6/E20 i södra Halland. Del II. 1993–1995. Sträckan Getinge-Heberg. Riksantikvarieämbetet. UV Väst Rapport 1998:1.
- Strömberg, B. 2002. Kulturlandskap vid Hallandsås. Platsers betydelse – platsers förändrade bruk. I: Carlie, A. (red). *Skånska regioner*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter No 40.
- Svensson, M. 2017. *Vid gränsen. Utsikt mot senneolitikum och äldre bronsålder i Stafsinge*. Halland, Stafsinge socken och Falkenbergs stad, Stafsinge 7:1 och Arvidstorp 1:1, fornlämningarna RAÄ Stafsinge 129 och RAÄ Falkenberg 48. Arkeologiska rapporter stiftelsen Hallands läns museer 2017:1. Kulturmiljö Halland. Halmstad.
- Tegnhed, S. 2015. *Boplatslämningar och stensättning med milsvid utsikt i Elestorp*. Arkeologisk undersökning 2013. Halland, Tjärby socken, Laholms kommun, fastighet Elestorp 7:445 och 7:570, RAÄ 75 & 78. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2015:6. Stiftelsen Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland. Halmstad.
- Tegnhed, S. 2017. *Söndrum*. Arkeologisk undersökning 2013. Halland, Söndrum socken, Halmstad kommun, fastighet, RAÄ 98. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2017:6. Stiftelsen Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland. Halmstad.
- Westergaard, B. & Svensson, M. Manus. Arkeologisk undersökning 1989. Halland, Halmstad stad, Halmstad 7:3 och 9:11, RAÄ 79, Slottsmöllan. Stiftelsen Hallands läns museer, Uppdragsverksamheten. Halmstad.
- Wranning, P. 2001. RAÄ 195 – Undersökning 1996. I: Ryberg, E. & Wranning, P. (reds) *Landskap i förändring. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 106, 162, 193 och 195, Skrea socken, Halland. Volym 2*. Hallands läns museer, Landsantikvarien. Riksantikvarieämbetet. Kungsbacka.
- Wranning, P. 2011. *Tjärby Södra. Bosättning och gårdar från bronsålder och förromersk järnålder*. Människan och landskapets olika dimensioner, teknisk rapport 4, Arkeologiprojekt utmed Väg 117, Daggarp – Skogaby. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2011:1. Halland, Tjärby socken, Tjärby 10:2, RAÄ 69. Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland. Halmstad.
- Ångeby, G. 1994. *Ett långhus från yngre bronsålder. Boplatslämningar från brons- och järnålder i Köinge, Halland*. Köinge sn, RAÄ 60, Falkenbergs kommun. Arkeologiska resultat. Riksantikvarieämbetet. Rapport UV Väst 1994:21.
- Ångeby, G. 2002. *Gårdar från bronsålder till tidig medeltid vid Tom på Fjärås Bräcka*. Halland, Fjärås socken, Tom 5:2, RAÄ 504. UV Väst, Rapport 2002:20. Arkeologiska undersökningar. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Kungsbacka.